

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Tézisek

Mózes Dorottya Katalin

Az identitás, a stílus és a performancia jelenségei a posztkoloniális angolszász regényben

Nyelvtudományi Doktori Iskola,
Dr. Tolcsvai Nagy Gábor, akadémikus, egyetemi tanár a Doktori Iskola vezetője
Interkulturális Nyelvészeti Doktori Program,
Dr. Gecső Tamás, habilitált egyetemi docens, a program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Ladányi Mária DSc, egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Hámori Ágnes PhD

Dr. Tátrai Szilárd habilitált egyetemi docens

A bizottság további tagjai: Dr. Vladár Zsuzsa PhD, habilitált egyetemi docens

Dr. Huszár Ágnes CSc, habilitált egyetemi docens

Dr. Tóth Szergej PhD, főiskolai tanár

Dr. Albert Ágnes PhD, adjunktus

Témavezető: Dr. Gecső Tamás CSc, habilitált egyetemi docens

Budapest, 2018

I. Bevezetés

1. A kutatás általános témája, tárgya és célja

Doktori disszertációmban az identitáskonstruálás nyelvi vetületeit vizsgálom: dolgozatom tárgya a stílusnak, valamint a különböző beszédmódoknak és nyelvhasználati formáknak identitás- és jelentésképzés céljából történő alkalmazása. Az identitáskonstruálást interszekcionálisan – tehát a gender, a rassz/etnicitás, valamint a kulturális és a társadalmi helyzet keresztszékében – elemzem. A kutatás – a szociolingvisztika harmadik hullámának elméleti keretét és módszertanát alapul véve – elsősorban arra keresi a választ, hogy az identitás, a stílus és a performancia hogyan konstruálódik meg a posztkoloniális angolszász regényekben. Magyar közegben tudomásom szerint ilyen elméleti alapokon és ilyen korpuszon még senki nem foglalkozott ezekkel a kérdésekkel.¹ Kutatásaim újdonsága a korábbi ilyen típusú elemzésekhez képest a jelentések és interakciók személyes, pszichológiai vonatkozásainak (Rampton 2005: 331) beemelése az elemzésekbe. Vizsgálatom újdonsága továbbá, hogy fikcionálisan konstruált identitásgyakorlatokat elemzek (részletesebben lásd az I./5. alpontban).

A kutatás alapvetően interdiszciplináris természetű: elsősorban nyelvészeti szempontból közelít a feldolgozott anyaghoz, de nyitott és diszkurzív viszonyban van más tudományterületekkel is. Az értekezés a szereplői perspektívából megkonstruálódó identitásokat vizsgálja szépirodalmi szövegek párbeszédeiben (azaz fikcionális szövegekben), és ezek néhány sajátos mintázatát kívánja feltárni. A nyelv, a stílus, a kontextus, az identitás és a performancia problémáinak, összefüggéseinek vizsgálata – különösen mivel szépirodalmi szövegeket elemzek – az irodalom- és kultúratudomány érdeklődésére is számot tarthat; kutatásom ugyanakkor nem irodalomtudományi szempontú vizsgálat, így az elemzések alapjául szolgáló szövegekhez sem az irodalomtudomány eszköztárát mozgósítva közelít.

2. Elméleti háttér

Disszertációmban több, egymással bizonyos pontokon érintkező és egymást részben kiegészítő megközelítést veszek tekintetbe: felhasználom Kachru világangolok-modelljét, a posztkoloniális elméletet, valamint a szociolingvisztika harmadik hullámának társas konstruktivista megközelítését. Ezek közül elsősorban a szociolingvisztika harmadik hullámához kötődő társas konstruktivista megközelítésnek az elméleti keretét, illetve ezen megközelítés identitás-, stílus-, performancia- és kontextusértelmezését veszem alapul.

¹ A stílust vizsgáló korábbi magyar kutatások jelentős része a prágai iskolához kötődő funkcionális stilisztika keretében, valamint retorikai, szövegtani, pragmatikai megközelítésben zajlott; újabban egy kognitív stilisztikai megközelítés is kialakult (pl. Tátrai 2004, Kövecses 2005, Tátrai – Tolcsvai Nagy (szerk.) 2012; részletesen I. Tolcsvai Nagy 2004 és Bartha–Hámori 2010). Ugyanakkor nagyon kevés a szociolingvisztika harmadik hullámának keretéhez fűződő hazai kutatás, melyek a diskurzusjelenségek vizsgálatát is bevonják (vö. Bartha–Hámori 2010). A stílus vizsgálatának az interkulturális nyelvészet területén folytatott kutatásokban is kevés nyoma van.

2.1. A világangolok-modell

A modell (Kachru 1985, 1990, 2006) alapvetése, hogy az angol nyelv nem globális lingua franca, hanem sztenderdizált anyanyelvi és nem anyanyelvi változatok sokasága. Kulcsfogalma, a bilingvális kreativitás magába foglalja mindazokat a kreatív nyelvi folyamatokat, kontaktusjelenségeket, amelyek két vagy több nyelv ismeretének talaján alakulhatnak ki (pl. nativizált angolok, kódváltások, nyelvi keverés (*mixing*)).

A világangolok kapcsán az identitásjelölési szerep vonatkozásában a legtöbb figyelmet a kódváltások kapták. A bilingvális beszélőknél a kódváltások a (bi)kulturális és/vagy a posztkoloniális identitás, a beszédpartnerhez fűződő viszony kifejezésére szolgálnak (Chen 2008, Sayahi 2004, Myers-Scotton 1993). Bhatt (2008) hangsúlyozza, hogy az indiai angol nyelvű sajtóban a kódváltások diszkurzív funkciói közül kiemelten fontos a hibrid identitás megteremtése, valamint a lokális-globális feszültségek kifejezése.

Kutatásaimban főleg a nemsztenderd angolok és a nemsztenderd angolt beszélők stilizációival foglalkozom. Ennek a jelenségnek a leírásához a posztkoloniális angolokat a kachrui és más keretekben vizsgáló nyelvészeti (Phillipson 1992, Schneider 2006) és irodalmi kutatások (Ashcroft–Tiffin–Griffiths 2002, Zabus 2007, Russo 2010, Tunca 2014) egyaránt adnak bizonyos indíttatásokat.

2.2. Afrikai és európai gendernyelvészeti kutatások

Az afrikai gendernyelvészeti kutatások egyik lényeges megkülönböztető vonása, hogy a genderkülönbségeket bináris módon térképezik fel annak érdekében, hogy feltárhatók legyenek azok a diszkurzív és társas gyakorlatok, amelyek a nők hátrányos helyzetét megszilárdítják (Mikell 1997). Például – bármennyire elavultnak tűnhet ez a nyugati tudományos és társadalmi kontextusban (l. Lazar 2005, Eckert–McConnell-Ginet 1999) – ezekben a megközelítésekben fontos a nyelvhasználatban a férfi dominancia és a nyílt szexizmus vizsgálata (Atanga 2012: 10).

2.3. A szociolingvisztika harmadik hulláma: a társas konstruktivista modell

A szociolingvisztika harmadik hullámára a nyelv társas konstruktivista megközelítése jellemző: a kutatások a nyelvet és ezen belül a stílust az identitás, a társas jelentések és kontextusok létrehozásának eszközeként értelmezik. E társas konstruktivista megközelítéshez kapcsolódik a (kritikai) diskurzuselemzés, a beszélésnéprajz (etnográfia), az interakcionális szociolingvisztika, az antropológiai nyelvészet és az etnometodológia előtérbe kerülése (Ervin-Tripp 1976, Hymes 1964, 1974, Gumperz 1982, Sacks–Schegloff–Jefferson 1974, Tannen 2007, Schiffrin 1996).

A társas konstruktivista megközelítésben Coupland (1980, 1985), Eckert (1989, 2000) és Schilling-Estes (2004) stíluselméletei, Bucholtz (1999a, 1999b, 2009), Hall és Rampton ([1995]2005, 2006) antropológiai nyelvészeti orientáltóságú stílussal foglalkozó kutatásai a legfontosabbak (részletesebben l. Bartha–Hámori 2010). Elemzéseikben fontos szerepet kapnak a

goffmani „keret”, a hymeszi „kódolás” (*keying*) és a bahtyini „beszélői hangok” vagy „szólam” fogalma, az intertextualitás és a kódváltás jelenségei (Goffman 1974, Bucholtz 1995, Schilling-Estes 2004). A társas konstruktivista kutatások alátámasztják a nyelv- és a stílushasználat szerepét a társas jelentések, az identitás és a kontextus létrehozásban (Eckert–McConnell-Ginet 1995, Eckert–Rickford 2001, Mendoza-Denton 2004).

A társas konstruktivista megközelítésben az identitás elsősorban nem eleve adottnak tekintett makrotársadalmi kategóriák összessége, hanem a társas interakcióban a beszélő alkotó tevékenységével létrehozott lokális és mikrointerakciós dinamikus identitáskategóriák együttese (l. Le Page – Tabouret-Keller 1985, Bailey 1997, Hill 1993, Mendoza-Denton 1997, 1999). A beszélő – alkotó tevékenysége révén – aktívan részt vesz az adott beszédhelyzetben a társas jelentés és a szociokulturális identitás létrehozásában. A késői globalizációban az identitás általában, de a posztkoloniális identitás különösen plurális, sokrétű, konfliktusos, széttöredezett, történetileg szituált (*historically situated*, Said 1994), performatív, hibrid, változó és kevert (Fanon [1961]2006, Said 1979, Spivak 1992, Bhabha [1994]2010, Glissant 1989, Hall 1997, Gilroy 2003, Canagarajah 2004: 117, Eckert 2000: 43). A nyelv- és stílusváltozatok használatán keresztül az identitás konstruálása külön figyelmet kap a nyelvváltozat-stilisztikai modellben (*dialect stylistics*, Coupland 2001, 2007), ill. az etnikai, nemzeti, gender-, rassz- és osztályalapú keresztezés (*crossing*) jelenségeivel foglalkozó kutatásokban (Rampton 2005, Bucholtz 1999a, 2009, Cutler 1999, Hewitt 1986, Chun 2001).

A bahtyini stilizáció fogalmából kiinduló kutatások szerint a (nyelvváltozat)stilizáció lehetővé teszi a plurális, ellentmondásos, sokszor imaginárius identitások, identitásrelációk megalkotását és közvetítését, illetve azt, hogy a beszélő távolságot tartson az önmaga által konstruált identitásoktól (Coupland 2001, 2007, Barrett 1999, Rampton 2005, 2006). Coupland adatai alapján a stilizáció egyik általános tulajdonsága a „konstruált homályosság” (*engineered obscurity*), melynek következményeként „a birtoklás, a szerzőség és az azonosulás mértéke homályos marad” (Coupland 2001: 366). Az ily módon létrehozott identitás- és jelentésstruktúrákat nem lehet egyszerűen kategorizálni, mert az azonosulás és a távolságtartás, a hitelesség és a hiteltelenség, a valóság és a mesterségeség (*artifice*), a tekintély és a tekintélynélküliség (*deligitimacy*) között ingadoznak (az identitás relációs jellegéről l. még Bucholtz–Hall 2010: 23).

A társas konstruktivista megközelítés szempontjából a világangolok-modellt (lásd 2.1.) számos kritika éri, elsősorban két előfeltételezése miatt. Egyrészt a modell az angol nyelvváltozatok neutralitását és lokalizáltságát feltételezi, kivonva őket a globalizáció hatalmi folyamatainak befolyása, valamint a transzkulturális és transznyelvi áramlatok alól (részletesen l. Pennycook 2003, Appadurai 2001: 5). Másrészt kiindulási alapja az, hogy a beszélők identitását kizárólag nemzeti hovatartozásuk határozza meg. Kachru modellje ignorálja a nemzeten belüli társadalmi osztállyal, genderrel, etnicitással, kultúrával összefüggő nyelvi különbségeket (pl. a rurális indiaiak idegen nyelvként, az indiai elit tagjai első vagy második nyelvként beszélhetik az angolt). Kachru felfogásával szemben az identitás társas konstruktivista értelmezése szerint az identitás a nyelvi interakciók folyamatában (a mindenkor beszédhelyzettől függően, a

beszédpartnerek lokális és interakciós pozícióinak, résztvevői szerepeinek egymásra hatásával és más befolyásoló tényezők változásával) újra és újra megteremtődik (Bucholtz–Hall 2010).

A társas konstruktivista megközelítés szerint a stílus elsősorban a nyelvhasználati jegyek olyan csoportjaiként, ill. felhasználási módjaiként értelmezhető, melyek aktívan részt vesznek az adott beszédhelyzetben a társas jelentés és a társadalmi identitás létrehozásában (Bucholtz 1999a, 1999b, Eckert 2000, Eckert–Rickford 2001, Mendoza-Denton 2004, Schilling-Estes 2004). Különös figyelmet érdemel a stilizáció (*stylization*), stilizálás²/stílushasználat (vö. Bartha–Hámori 2010: 302) (*styling*) és a keresztezés/kereszteződés (*crossing*)³ (Rampton 2005) gyakorlatainak, ill. a szociokulturális jelentéseket és identitásokat létrehozó tudatos, aktív és kreatív nyelvi performanciáknak a leírása.

A társas konstruktivista megközelítésben a beszéd performativitása egyrészt a társadalmi normákkal szembeni ellenállás eszközeként jelenik meg (Bakhtin 1981, 1986, Butler 1990, 1997, Bhabha 2010). A performatív beszédaktusokban a beszélők alkotói tevékenysége képes újrafogalmazni, átformálni a nyelvi formákhoz és változatokhoz köthető konvencionális, megszokott társas jelentéseket, azaz az adott társadalomban érvényes ideológiai jelentéseket, melyeket a beszéd reprodukál (l. még az aktív kontextualizáció és a kreatív átkeretezés fogalmát). Másrészt a (kulturális) performancia egy beszélő verbális tevékenységének teátrális előadása egy közönség előtt, melynek legfontosabb jellemzője, hogy a nézőt/hallgatót kritikai reflexivitásra ösztönzi, és ezáltal képes felfedni a kulturális normák reflexivitását (Bauman 1992, 1996, 2001, Bauman–Briggs 1990). Bauman kultúrákra vonatkoztatott performanciafogalmát Coupland kiterjeszti a társadalmi csoportokra, és a fenti reflexív kapacitást nevezi a kulturális (emelkedett) performanciaesemények metaszociális/metakulturális potenciáljának. A társas konstruktivista megközelítésben gyakran (tudatosan vagy nem tudatosan) összekapcsolják a nyelvi performativitás fogalmát a performancia baumani értelmezésével. A jelen disszertáció témája szempontjából lényeges Pennycook elgondolása is; ő Kandiah (1998) nyomán a nyelvi performanciát szemiotikai (re)konstrukcióként (*semiotic reconstruction*) értelmezi, mely „újrafogalmazza” és újrakeretezi a beszélő nyelvi, kulturális vagy szemiotikai forrásait. A szemiotikai rekonstrukció a performanciaesemények metaszociális/metakulturális potenciálját ragadja meg szemiotikai megközelítésben, arra a szocioszemantikai és szocioszemiotikai (re)konstrukciós potenciálra mutat rá, amely az angol transzkulturális áramlásából és használatából fakad (Pennycook 2003: 527).

Bahtyin megfogalmazásában a stilizáció „a másik nyelvének művészi képe”,⁴ olyan rendhagyó többnyelvű megnyilatkozás, amelyben a beszélő saját szimbolikus céljainak érdekében a másik beszédét magáévá teszi, átdolgozza, máshova teszi a hangsúlyt (Bakhtin 1986: 283–284, 1981: 362, Rampton 2006, Coupland 2007). A stilizáció lényegét tekintve egy radikális, „erős”

² Bartha–Hámorit (2010) követve a *styling* megfelelőjeként lehetőleg a *stílushasználat*, de bizonyos esetekben grammatikai okokból a *stilizálás* terminust használom.

³ A beszélő természetes társadalmi vagy etnikai csoportjától eltérő más csoportok nyelvváltozatainak, nyelvhasználati formáinak tudatos használata, stilizálása (bővebben l. Mózes 2014c).

⁴ Ez és a további Bahtyin-idézetek mindegyike saját fordításom.

performancia, melyben nem egyértelmű, hogy a beszélő a saját nevében (*in propria persona*) vagy valaki másnak a nevében (*in altera persona*) beszél (Coupland 2001: 349).

3. Főbb kutatási kérdések

A disszertáció legfontosabb és legátfogóbb kutatási kérdése, hogy az identitás, a performancia, a stílus és a stilizáció hogyan jelenik meg a posztkoloniális angolszász regényekben. Ezen a témakörön belül (a vizsgálatba bevont regények keretei között értelmezve, vö. 4. alpont) elsődlegesen a következő részkérdések merülnek fel:

1. Hogyan jelennek meg a társas konstruktivista felfogás említett fogalmainak megfelelő jelenségek a vizsgált posztkoloniális (angolszász) regényekben; mi ezeknek a szerepe az egyes fikcionálisan konstruált posztkoloniális társadalmakban és helyi kultúrákban?
2. Hogyan jellemezhető az egyes nyelvi formák, változatok, illetve a kódváltások etnokulturális, társadalmi értékeket, viszonyokat, valamint identitásokat jelölő, konstruáló funkciója? Hogyan ragadható meg a regionálisan és társadalmilag indexált nyelvi formák és változatok forrásként való felhasználása a szereplők identitáskonstruálásában? Hogyan válik egy regénybeli nyelvváltozat stílustényezővé, a jelentésképzés és -értelmezés, illetve az identitás(konstruálás) részévé?
3. Milyen hatást gyakorolhat a globalizáció a regénybeli nyelvi formákra, változatokra, ill. a hozzájuk kapcsolódó társas jelentésekre?⁵
4. Hogyan írható le a hatalom, az identitás és a nyelv közötti viszony az egyes fikcionálisan konstruált beszédhelyzetekben? A vizsgált regényekben milyen nyelvi eszközei lehetnek az adott hatalmi struktúrákkal, hierarchiákkal, illetve viszonyokkal szembeni ellenállásnak?
5. Mi a gender, a rassz/etnicitás, az életkor, a kulturális és a társadalmi helyzet szerepe az egyes közösségekhez tartozó szereplők nyelvhasználatában, illetve identitáskonstruálási gyakorlataiban? Hogyan hatnak egymásra a különböző társadalmi egyenlőtlenségek, hatalmi hierarchiák és relációk a különböző diszkurzív szituációkhoz kötődő (nyelvi) konstruálási folyamatokban?

4. Az elemzett anyagok

Disszertációmban a következő, angol nyelvű publikálásuk sorrendjében felsorolt szépirodalmi művek szövegét elemzem: Sam Selvon: *The Lonely Londoners* (2001[1956]), Chinua Achebe: *Things Fall Apart* (1994[1958]) és *No Longer at Ease* (1991[1969]), Salman Rushdie: *The Satanic*

⁵ Bár érdekes és releváns az a kérdés, hogy a nyelvváltozatok mennyiben és miképpen vannak regényesítve a vizsgált szépirodalmi alkotásokban, jelen dolgozatban ezzel a kérdéssel terjedelmi okok miatt nem foglalkozom. A Selvon-fejezet azonban érinti ezt a kérdéskört.

Verses (1992[1988]), Tsitsi Dangarembga: *Nervous Conditions* (2004[1988]), J. M. Coetzee: *Disgrace* (2005[1999]), Chimamanda Ngozi Adichie: *Americanah* (2014[2013]).

A felsorolt regények elemzési célú kiválasztását a következők indokolják.⁶ Kanonikus angolszász írók olyan posztkoloniális regényeit választottam, melyek (kettő kivételével) magyarul is megjelentek. Az eredeti angol forrásokból dolgozom, mivel a regénybeli nyelvhasználat szempontjából a magyar fordítások nem lennének autentikusak. A kutatási kérdésekkel összefüggésben célszerűnek tűnt olyan regényeket elemezni, amelyek a kutatás központi fogalmait, ill. a kutatási kérdéseket hiteles kulturális forrásokon keresztül ragadják meg (erről lásd még az I./5. részt). Nem szűkítettem le a posztkoloniális angolszász regények korpuszát egy adott terület és/vagy időszak alapján (például a 2016-ban publikált indiai regényekre), mivel a posztkoloniális angol nyelvi változatok és az identitás összefüggéseit egy olyan interkulturális megközelítés keretei között szerettem volna megvizsgálni, amelyben a kutatás eredményei könnyen vonatkoztathatók más posztkoloniális helyszínekre és kultúrákra is. Ez a transzkulturális potenciál megkövetelte, hogy a kutatási kérdéseket a posztkoloniális irodalmi korpusz emblematikus regényein és problémáin keresztül vizsgáljam. Törekedtem arra, hogy a brit gyarmatbirodalom különböző területeinek (Indiának, Afrikának és a Karib-térségnek) a társadalmi-kulturális viszonyait tematizáló regényeket válasszak – az ún. telepes gyarmatokkal (pl. Kanada, Ausztrália, Új-Zéland) nem foglalkoztam. Fontosnak találtam, hogy a regényekben vizsgált kontextusok ne korlátozódjanak a volt brit gyarmatokkal kapcsolatos kérdésekre, hanem az anyaországbeli specifikus migrációs és kisebbségi problémákra is kiterjedjenek. Olyan irodalmi szövegeket is bevontam a vizsgálatba, amelyek a globalizáció által kitermelt és felgyorsult migrációs folyamatoknak és transzkulturális áramlatoknak az egyéni és csoportidentitásokra, valamint a nyelvhasználatra gyakorolt hatásait ábrázolják. Továbbá elkerülhetetlennek tartottam, hogy a vizsgált korpuszba bekerüljenek mind a genderrel, mind a rasszal összefüggő kérdéseket tematizáló regények is, mivel a (fikcionális) identitáskonstruálást a gender, a rassz/etnicitás, a kulturális és a társadalmi helyzet keresztmetszetében elemeztem. Olyan angolszász írók műveit választottam, akik három posztkoloniális generációt képviselnek, mert úgy gondolom, hogy a három generációra vonatkozó stíluselemzések megfelelően összetett és átfogó képet adnak az adott tematikáról.

Tsitsi Dangarembga regényének vizsgálatát mindezek mellett különösen azért tartottam fontosnak, mivel megkérdőjelezi a társas konstruktivista megközelítés elméleti keretének és az európai genderdiskurzus fogalmainak alkalmazhatóságát az olyan posztkoloniális kontextusokban,

⁶ A terjedelmi korlátokra való tekintettel a disszertációban nem szerepel az összes általam vizsgált regény. A fent említetteken kívül a téma szempontjából jelentős regények közé sorolhatók a következők: C.L.R. James: *Minty Alley* (1997[1936]), Tutuola, Amos: *The Palm-Wine Drinkard and My Life in the Bush of Ghosts* (1994[1952]), V. S. Naipaul: *Miguel Street* (2002[1959]), *The Mimic Men* (2010[1967]), Chinua Achebe: *Arrow of God* (1964), Salman Rushdie: *Midnight's Children* (2006[1981]), *Shame* (2008[1983]), Anita Desai: *In Custody* (1984), Ken Saro-Wiva: *Sozaboy* (1995[1985]), Caryl Phillips: *Cambridge* (1993[1991]), Rohinton Mistry: *A Fine Balance* (1997[1995]), Arundhati Roy: *The God of Small Things* (2008[1997]), Zadie Smith: *White Teeth* (2000[1999]), Nalo Hopkinson: *Midnight Robber* (2000), Ngozi Chimamanda Adichie: *Purple Hibiscus* (2005[2003]), *Haf of a Yellow Sun* (2011[2006]), Junot Diaz: *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao* (2008), J. M. Coetzee: *Summertime* (2009), Teju Cole: *Open City* (2012[2011]).

amelyekben az ágensek nyelvi és társadalmi lehetőségei nagymértékben korlátozottak (Makoni–Meinhof 2007). A regény segítségével lehetőség nyílik a többszörösen elnyomott női szereplők ágenciájának, identitáskonstruálásának és a hatalomhoz való viszonyulásának vizsgálatára. A szerző ugyanis elébemegy a posztkoloniális kutatások egyik kritikájának, amely szerint posztkoloniális szövegekkel kapcsolatban nem fogadható el a nyugati nyelvészeti, filozófiai, stilisztikai és irodalomtudományi megközelítések és fogalmak merev alkalmazása (l. Mama 2007, Spivak 1988).

5. Elemzési módszerek és módszertani nehézségek

A kiválasztott regények szereplőinek identitáskonstruálását a regények dialógusainak, illetve a szereplők nyelvi megnyilvánulásainak kvalitatív elemzésén keresztül vizsgáltam. Elsősorban egyenes idézetekkel foglalkozom, bár a regénybeli dialógusok értelmezése során függő és szabad függő idézeteket is feldolgoztam. Az etnográfiai és interakciós szociolingvisztikai kutatások igazolják, hogy a dialóguselemzés termékeny eszköze az identitás- és jelentésalkotás vizsgálatának (l. Gumperz 1996, Rampton 2006, Hewitt 1986); a szépirodalmi dialógusok elemzésének eredményei kiegészíthetik ezeket a megállapításokat.

Az élőnyelvi vizsgálatok egyik metodikai problémája abból fakad, hogy a beszédhelyzet értelmezése túl szűkké válhat, a nyelvhasználati és stilisztikai formák kontextusfüggő, ideológiai meghatározottsága eltűnhet, homályban maradhat – gyakorlatilag ugyanis kicsi a valószínűsége annak, hogy a felvevő eszköz akkor van bekapcsolva, amikor a beszélő egy pszichológiai szempontból szignifikáns szerepet választ és valósít meg. A mélyinterjúk egyik korlátja pedig az, hogy az adatközlőket nehéz rávenni arra, hogy számukra érzelmileg jelentős esetekről beszéljenek, felidézzék formatív (gyakran kellemetlen, traumatikus) élményeiket, szerepeiket, azokat a beszédhelyzeteket, melyek nagymértékben befolyásolták tudatosan választott vagy spontán nyelvhasználati formáikat. Emellett – egy írótól eltérően – gyakran nem tudnak vagy akarnak hitelesen beszámolni magáról a beszédeseményről, a nyelvi formák közti választásról és/vagy annak a motivációjáról. Úgy vélem, hogy az élőnyelvi empirikus vizsgálatok vázolt módszertani korlátai miatt az irodalmi korpuszt, irodalmi dialógusokat feldolgozó kutatásom is hozzájárulhat az identitáskonstruálás folyamatainak mélyebb megértéséhez és elemzéséhez, különösen a *self*-fel történő identitáskonstruálás (Layder 1993) pszichológiai dimenzióinak (Rampton 2005: 331) feltárásához.

A regénybeli dialógusok vizsgálata elősegítheti és kiegészítheti a kétnyelvűség és az interkulturalitás nyelvészeti oldalról való megértését; számos olyan individuális és kollektív (diaszporikus) kulturális tapasztalatot, interakciós példát és diszkurzív jelenséget tár fel, melyek az élőnyelvi emelkedett (Bauman 1992, 2001) és közönséges performanciákon (Coupland 2007a: 147–149) és mélyinterjúkon is kívül maradhatnak. Az irodalmi alkotás fikció ugyan, azonban komplex módon bont ki valóságos, hiteles, szociokulturális keretekbe ágyazott sorsokat, éntörténeteket, és ezáltal lehetővé teszi a dialógusok mélyebb és komplexebb, a társas konstruktivista megközelítés szempontrendszerének megfelelő vizsgálatát. A regénybeli

dialógusok vizsgálata a kultúratudomány és a kulturális nyelvészet érdeklődésére is számot tarthat. A fikcionálisan konstruált nyelvhasználati formák kulturális szempontból hitelesek, mivel a szépirodalmi művek a kultúra részét képezik.

A vizsgált regényekben szereplő valamennyi dialógust kigyűjtöttem. Szétválasztottam a szereplők által mondottakat (tehát magukat az egyenes idézeteket) az azokat kísérő magyarázó, értékelő elbeszélői megjegyzésektől. Amikor a szűkebb vagy tágabb szöveggörnyezetből kinyerhető információk ezt lehetővé tették, az elemzések során tekintetbe vettem a szereplők nyelvi és kulturális hátterét, etnicitását/rasszát, származását, nemzetiségét, nemét, életkorát, társadalmi helyzetét, vallását, szexuális orientációját, iskolai végzettségét, munkahelyét, politikai beállítottságát, hatalmi pozícióját stb., valamint a regénybeli beszédpartnerek közötti (az egyes (beszéd)situációkon belül is gyakran változó, nem statikus) hatalmi viszonyokat és hierarchiákat. Figyelembe vettem emellett a beszédtemát, a szereplő(k) jellemére, élettörténetére és aktuális élethelyzetére, a beszédhelyzet/kontextus mikroszociológiai (vagyis a fizikai és társadalmi környezetre vonatkozó) és makroszociológiai tényezőire (Layder 1993, Carter–Sealey 2000) utaló megjegyzéseket is. Az elemzésekbe bevontam az rassz-/etnicitás-, gender- és szexualitásdiskurzusok, a kultúraspecifikus elemek, valamint a performancia és a stilizáció jelenségeinek vizsgálatát is. A kutatás – alapvetően nyelvészeti irányultságának megfelelően – kitér a szereplők által használt nyelv(ek), nyelv- és stílusváltozatok, valamint az ezektől való eltérések és az ezek közötti (kód)váltások kérdéskörére is.

Az irodalmi dialógusok elemzése során anyanyelvi, ill. a helyi kultúrákba beágyazott adatközlők segítségét is igénybe vettem. Nwachukwu C. Obinna nigériai származású adatközlőm Adichie és Achebe műveinek a feldolgozásában, és különösen az említett regényekben szereplő nigériai pidzsin és angol nyelvhasználati sajátosságok értelmezésében volt a segítségemre. A nigériai pidzsin átíratái az ő közreműködésével születtek. Dr. Ashish Gupta az indiai angol nyelvvel és az indiai kultúrával, Dr. Timothy Wright a dél-afrikai angollal, Belén Negron Cookinham pedig a karibi kreollal és kultúrával kapcsolatos kérdéseimre válaszolt. Ezen kívül számos kötetlen, megtermékenyítő beszélgetés során Dr. Maleda Belilgne kollégámmal a fekete afrodiaszporikus irodalom és kultúra kérdéseit vitattuk meg.

Az ilyen módon összeállított korpuszból terjedelmi, valamint nyelvi, stilisztikai, tematikai és tartalmi szempontok alapján válogattam ki azokat a dialógusokat, melyeket kvalitatív elemzésnek vettem alá. Ezekben a dialógusokban az identitás- és jelentéskonstruálást a nyelv minden szintjén elemeztem. Az identitást egyszerre vizsgáltam a makrotársadalmi kategóriák⁷, a helyi, etnográfiaailag specifikus kulturális pozíciók, valamint az ideiglenes és interakcióhoz kötődő specifikus beállítottságok (*stances*) és a résztvevői szerepek szintjén (Bucholtz–Hall 2010: 21). Feltérképeztem a szereplőknek a kulturális, az inter- és transzkulturális jelentésekhez, a gyarmatosításhoz és a globalizációhoz, a genderviszonyokhoz és a hierarchiához, a rasszizmushoz és az elnyomáshoz, a nyelvi ideológiákhoz és a diszkriminációhoz való viszonyulását, illetve az ezekkel szembeni esetleges ellenállását.

⁷ A makrotársadalmi kategóriákat nem eleve adott, a priori kategóriákként kezeltem, hanem releváns, mozgósítható háttérismeretként, melyek a diskurzusokban konstruálódnak meg.

A módszertani nehézségek az irodalmi korpusz nyelvészeti vizsgálatából adódtak. Nem kezelhettem a dialógusokat úgy, mintha élőnyelvi példák lennének, nem ignorálhattam az írói stílus, a poétikusság, a fikcionalitás, az epikusság (narrativitás), a regény mint szépirodalmi műfaj hatásait a szövegre; ugyanakkor az e hatásokból adódó következmények irodalomtudományi tárgyalásával, ill. irodalomelméleti alapozásával nem foglalkozom. A nyelvi elemek kultúra- és kontextusfüggő elemzése során figyelembe kellett vennem a regényen kívüli és a regényen belüli kontextust egyaránt. További nehézségeket okozott a transzkulturális, globális angolszász korpusszal való munka, mivel mindegyik regényt külön nyelv- és kultúrafüggő kontextusban kellett elemezni, miközben a globális angolszász identitás jellemzőit és stratégiáit is szem előtt kellett tartanom.

6. A dolgozat szerkezete

A dolgozat bevezetéseként a I. rész a disszertáció témájának és céljának általános megfogalmazását, a kutatási kérdéseket, az elemzett anyagok és a módszertan összefoglalását foglalja magába.

A II. rész a kutatás elméleti hátterét és a dolgozatban használt fogalmakat tekinti át.

A II.A rész a globalizáció és a világangolok modellismertetését követően a kontextus, az identitás, a performancia és a stílus fogalmait mutatja be társas konstruktivista keretben, röviden kitérve a stilizáció és a stilizálás jelenségeire is.

A II.B rész áttekinti, hogy a posztkoloniális irodalomban az interkulturális/transzkulturális nyelvészet mely perspektíváit, értelmezési kereteit használja fel a dolgozat, elsősorban a transzkulturalitásra helyezve a hangsúlyt.

A disszertáció posztkoloniális szépirodalmi művek korpuszával dolgozik, így a II.C rész célja a posztkoloniális elmélet és irodalom bemutatása. Ebben az egységben részletesen ismertetem a posztkoloniális kultúra- és identitásfelfogást, amelynek alapján a korpusz vizsgálata lehetővé válik. A kutatás fókuszának megfelelően különös hangsúlyt fektetek a mimikri, illetve az appropriáció műveleteinek bemutatására.

Az elemzéseket bemutató III. rész három tematikus részre bomlik, melyek különböző jelenségekre fókuszálva és különböző regények vizsgálatán keresztül közelítik meg az identitás, a stílus és a performancia kérdéseit. Az egyes elemző fejezetek minden esetben a releváns elméleti szempontok és kutatási célok tárgyalásával kezdődnek. A fejezeteket az elemzések alapján levonható következtetések zárják le.

A III.A rész központi kérdése, hogy milyen szerepet tölt be a gender és a rassz az egyes közösségekhez tartozó személyek identitáskonstruálási gyakorlataiban. Dangarembga Tsitsi *Nervous Conditions* c. regényében elsősorban a női szereplők identitáskonstruálására és ellenállási aktusaira fókuszálok a kettős elnyomással szemben; J. M. Coetzee *Disgrace* c. regényében pedig a rasszkérdésre helyezem a hangsúlyt, és a performanciát, ill. az identitáskonstruálást politikai cselekvésekként értelmezem.

A III.B rész a transzkulturális identitás és performancia jelenségeit helyezi a középpontba. Salman Rushdie *The Satanic Verses* c. regényében a posztkoloniális nyelvhasználat és identitás összefüggéseinek vizsgálatán belül arra keresem a választ, hogy a kódváltások és a performatív szemiotika milyen szerepet játszik a fekete brit identitás létrehozásában. Ezt követően, Chimamanda Ngozi Adichie *Americanah* c. kortárs regényét elemezve a diaszporikus nyelvhasználatra és identitásra helyezem a hangsúlyt, amelyet elsősorban a digitális színtereken megjelenő fekete transznacionális és transzkulturális áramlatok vizsgálatára támaszkodva tárgyalok.

A III.C rész a fekete performancia és stilizáció jelenségeit vizsgálja. A kreol stilizációt diaszporikus metrolingvisztikai⁸ gyakorlatként értelmezi Sam Selvon *The Lonely Londoners* c. regényében, röviden kitérve a kreol kulturálisan beágyazott, szonikus és aurális jellegének jelentőségére. A Chinua Achebe *Things Fall Apart* és *No Longer at Ease* c. regényeivel foglalkozó fejezet a szóbeliség kultúrájának forrásként való felhasználására fókuszál, illetve *No Longer at Ease* elemzése során a nyelvváltoztatstilizáció fogalmát kiterjeszti a pidzsin stilizációra is.

A IV. rész összefoglalást nyújt a disszertáció főbb kutatási eredményeiről, illetve felvázolja a kutatás folytatásának, kiterjesztésének további lehetséges irányait.

II. A kutatási eredmények bemutatása

1. Identitás, stílus és performancia

Posztkoloniális angolszász regényeken végzett kutatásom eredményei alátámasztják a szakirodalomban vázolt összefüggéseket a nyelvhasználat, a performancia, a stílus és az identitás között.

A regények dialógusainak elemzése igazolja a hierarchikus hatalmi, rasszosított viszonyoknak megfelelő nyelvi presztízsbeli különbségeket. A sztenderd angolok – a vizsgált regényekben jellemzően a brit és amerikai angol – nagyobb presztízzsel bírnak, mint a nemsztenderd posztkoloniális vagy kisebbségi angolok, kreolok vagy pidzsinok. Ugyanakkor a regényesített nemsztenderd angolok rejtett presztízzsel rendelkeznek; a kolonizáció előrehaladtával, a posztkoloniális elit kifejlődésével, illetve az egykori kolonizáltak tömeges migrációjával és mobilitásával egyre kevésbé egyértelmű a sztenderd és nemsztenderd angolok etnikus/rasszosított jelölő funkciója, illetve az ezen angolok használatához és egy változataihoz fűződő jelentések és attitűdök is árnyaltabbak, sokrétűbbek.

A posztkoloniális irodalmi szövegekben a nyelvi változók és a társas jelentések közötti kapcsolat kontextusfüggő és kontextusérzékeny, multidimenzionális és változó. A szereplők által választott nyelveknek, nyelvváltozatoknak, stílusoknak és kódváltásoknak alapvető szerepük van az identitás és a szociokulturális attitűdök megkonstruálásában. Az

⁸ A városi nyelv fogalma eltérő kulturájú és háttérű modern városiakok kreatív nyelvi gyakorlatait és identitáskonstruálását foglalja magába, túlmutat a multikulturalizmus és többnyelvűség terminusain (részletesebben l. Pennycook–Otsuji 2015).

akkulturált/nativizált/kisebbségi angol, illetve a sztenderd angol és a helyi nyelvek közötti kódváltások, kódcsúsztatások és kontaktusjelenségek helyi értékeket, valamint identitásokat hitelesíthetnek; a sztenderd angol és a kolonialista diskurzus elemeinek használata pedig a koloniális-globális értékeket és az angol identitást hangsúlyozhatják (vö. Mózes 2014b). A posztkoloniális szereplő saját identitásának hitelesítésén kívül a fenti nyelvi eszközöket a beszédpartner identitásának hiteltelenítésére is felhasználhatja. A vizsgált dialógusokban nem egy már létező identitás jelöléséről vagy reprezentációjáról van szó, hanem az adott posztkoloniális közösség kulturális, nyelvi és szemiotikai forrásainak diszkurzív átírása, átkeretezése és keverése eredményeként létrejövő identitásalkotásról.

Elemzéseimben az identitás interakciós, társas konstruktivista felfogása dominált; a mereven értelmezett, esszencialista identitásfelfogással szemben a hangsúlyt az identitás diszkurzív konstruálására helyeztem. Érvelésem szerint a szereplők nem egyszerűen reprodukálják a hatalmi hierarchiákat, hanem ellenállnak nekik és átírják őket. A posztkoloniális szereplő esetében azonban nem egyszerűen különböző identitásfajták közötti önkényes, szabad választásról van szó. Mint azt Coupland (2001b: 203) az életkorhoz kapcsolható identitások kapcsán írja, a rassz-, etnicitás-, osztály- és genderalapú stb. identitásokkal és pozíciókkal kapcsolatos társas attitűdök nem szabadon választottak.

A posztkoloniális szereplők esetében az egymással ellentétes funkciójú (hagyományos vs. modern, koloniális vs. posztkoloniális, globális vs. lokális) nyelvi, kulturális, szemiotikai kódok használata identitáskonstruáló stratégiaként működik. A kódok közötti eltérések és ellentétek lehetőséget teremtenek egyfelől a hibrid, transzkulturális jelentések és identitások definiálására (vö. Mózes 2014c), másfelől a komplex identitáskonstrukciók egymással bonyolult kapcsolatban álló és esetenként ellentétes komponenseinek kiemelésére. A bilingvális/bikulturális kreativitás fontos szerepet játszik a fikcionálisan konstruált transzkulturális identitás létrehozásában, és emellett szubverzív funkciót is betölt, hiszen ellenáll a koloniális, globális, többségi értékek térhódításának.

Kutatási eredményeim hozzájárulnak a performancia, az identitás, a stílus, a nyelv és az indexikalitás fogalmainak árnyalásához. A performatív posztkoloniális identitáskonstruálás újrafogalmazza és újrakeretezi több nyelv(változat), nemzet, ill. kultúra szemiotikai forrásait. A diszkurzívan konstruált posztkoloniális identitás átmeneti, dinamikus és erősen kontextusfüggő; a performancia keretein kívül nincs biztosítva a fennmaradása, kontinuitása, ill. az adott performancia keretein belül is elmozdulhat, diszkontinuitást mutathat. A fikcionálisan létrehozott identitásokat nem lehet egyszerűen és egyértelműen kategorizálni és értékelni, mivel nem feltétlenül egy nyilvánvaló, magától értetődő etnikai, nemzeti vagy kulturális identitást jelölnek: gyakran túllépi az adott nemzet, közösség, nyelv tradicionális határait, transzlingvális és transzkulturális dimenziókat mutatnak.

A regényszövegek korpuszából nyert adatok tanúsága szerint a performatív nyelvi és szemiotikai (re)konstrukció a posztkoloniális identitásalkotás egyik lényegi jellemzője lehet. A posztkolonialitásban előtérbe kerül a szemiotika aktív, tudatos, forrásként való performatív felhasználása. A kulturális (Bauman–Briggs 1990) vagy emelkedett (Coupland 2007a)

performanciához hasonlóan a performatív szemiotikai rekonstrukció is erőteljes szemiotikai fókuszálást és intenzitást eredményez. A regénybeli performanciaeseményekben, ill. a stilizációban a kolonizáltakkal ikonikus vagy indexikális kapcsolatban álló diszkurzív formák, ill. jelentések, értékek megerősödnek, előtérbe kerülnek. Megállapítható, hogy egyfelől a szereplők identitáskonstruálásában a kolonizáltakkal összefüggésbe hozható ismert repertoárok, attitűdök, sztereotípiák, nyelvi jelenségek felhasználásáról van szó. Másfelől a performancia a kolonizált identitás jelentéseinek és értékeinek szemiotikai átírását, új, elképzelt nyelvi és szemiotikai repertoárok megalkotását eredményezi (vö. Mózes 2015d).

Egyrészt a késői modernitásban az anyaországbeli specifikus migrációs és kisebbségi problémák, a genderrel és a rasszal összefüggő kérdések, a migrációs folyamatoknak és transzkulturális áramlatoknak az egyéni és csoportidentitásokra és a nyelvhasználatra gyakorolt hatásai miatt az identitásnak és az identitáskonstruálásnak a mobilis, sokféle, szinkretikus jellege általános jellemző lehet. A szociolingvisztika harmadik hullámában az ún. „transz-szuper-poli-metro” irányzat, ill. az ezzel összefüggésbe hozható terminusok (pl. *metrolingvizmus*, *transzlingvizmus*, *transzlingválás*, *transzidiomatikus gyakorlat*, *superdiverzitás*) is alátámasztják ezt a megállapítást (részletesebben l. Coupland (ed.) 2016). Ugyanakkor nyitott az a kérdés, hogy a fenti jellemzők mennyire tekinthetők általánosnak. Kutatásom megerősíti azt, hogy a regénybeli posztkoloniális identitásoknak lényegi összetevője a szinkretizmus/hibriditás, a sokféleség és a fokozott mobilitás. A posztkoloniális identitáskonstruálás további jellemzője a metrolingvisztikai, transzlingvális és transzkulturális nyelvhasználat, a különböző források tudatos, kreatív, szubverzív keverése, a mimikri, az appropriáció, a stratégiai sztereotipizálás, a performancia és a (nyelvváltozat-)stilizáció. A vizsgálatba bevont irodalmi dialógusok illusztrálják, hogy a beszédtevékenység folyamatában a felsorolt nyelvi jelenségek használatát a fokozatosság jellemzi. Ennek egyik szélső esetét, a nagymértékben rutinizált, spontán, nyelvhasználatot számos példa reprezentálja. A másik végpontot a tudatos, egyedi, megtervezett, és performatív megnyilatkozások képezik, melyek esetében a választott kvalitatív vizsgálati módszer lehetővé teszi a bonyolultabb diszkurzív eszközök működésének és dinamikus jelentésképző szerepének feltárását. A posztkoloniális szereplő a különböző nyelvi eszközök felhasználásával képes arra, hogy elfoglalja és ezzel egyidejűleg távolságot tartson a ráerőszakolt identitáspozícióktól. A posztkoloniális identitások esetében a diszkurzív identitáskonstrukciókra vonatkozó általános megállapításaimat a globalizáció keretei között végzett elemzéseim is alátámasztották, ugyanakkor a migráció és a diaszpóra szociokulturális környezetében végzett vizsgálataim az identifikációs folyamatok és identitáskonstrukciók sajátos vonásaira is rávilágítanak (vö. IV./2.4.).

2. Gender- és rasszértelmezés

A különböző posztkoloniális regényekben az identitás- és jelentésalkotás folyamatai, ill. ezeken belül a performancia és a stilizáció (nyelvi) eszközeinek alkalmazási módjai alapvetően nem különböznek egymástól. A rassz/etnicitás, a gender, valamint a társadalmi helyzet fontos – azonban jellemzően nem meghatározó – szerepet tölt be az egyes közösségekhez tartozó szereplők nyelvi és identitáskonstruálási gyakorlataiban. Ugyanakkor ez utóbbi fikcionálisan konstruált gyakorlatokat csakis az adott kontextus keretei között lehet értelmezni.

A patriarchális-kolonializált genderrenddel és a genderelnyomással szemben a női szereplők (Dangarembga, Coetzee és Rushdie regényei tanúsága szerint) a következő nyelvi eszközök felhasználásával próbálnak fellépni: a diskurzusszabályok és -normák megtörése; a genderperformancia/crossing, a sztereotipikusan a férfiakkal, ill. a nőkkel asszociált beszédmodok reflexív, performatív használata, illetve keverése; az európai gender, a koloniális diskurzus, valamint a hagyományos szóbeli kultúra elemeinek forrásként való felhasználása (l. pl. Mózes 2015b). Azáltal, hogy gyakran olyan szociokulturális normákat használnak fel, melyek rendszerint a genderhierarchiát és a genderelnyomást támaszthatják alá, megkérdőjelezzik a fenti genderperformanciák szubverzív potenciálját. Ugyanis a helyi genderjelentések és -viszonyok (performatív) átkeretezése nem jelenti azt, hogy ez utóbbi jelentések és viszonyok strukturális szinten megváltoznak.

A vizsgált regényekben a rasszosított/kolonializált identitás és a nyelvhasználat, valamint a rasszizmus között kölcsönhatás érvényesül: a rasszizmus részben diszkurzív műveletek eredménye, ugyanakkor befolyásolja is a nyelvhasználatot. Ennek megfelelően a kolonializáló és a kolonializált szereplőkhöz kapcsolható társas jelentések közül néhány: ember vs. (vad)állat/tárgy, racionalitás vs. irracionalitás, ész vs. természet, rend vs. káosz, lét vs. nemlét, civilizáció vs. barbarizmus, felnőtt vs. gyermek, fejlődés vs. fejletlenség. Elemzéseim alapján megállapítható, hogy a rasszista nyelv e dichotómiákat (újra)kódolja, az antirasszista és rassznélküli nyelv pedig igyekszik a rasszizmus hierarchiáit, dichotómiáit egyrészt feloldani, másrészt meghaladni (vö. Mózes 2014e).

Míg a koloniális (férfi) szereplők általában nincsenek tudatukban saját nyelvi dominanciájuknak, a beszédpartnerekkel szemben elkövetett szimbolikus erőszaknak (Thompson 1991), a kolonializált szereplők tudatában vannak nyelvi hátrányuknak. A habitus fogalma rávilágít arra, amikor és ahogyan a szocializáció során mélyen rögzült, tudattalan minták és beszédmodok felbukkannak a szereplők nyelvhasználatában. Egyrészt a koloniális korszakból származó jelentéstartalmak, beszédmodok a tudattalanban rögzült habitusként értelmezhetőek, melyek eltérő módokon befolyásolhatják a gyarmati és a gyarmatosított szereplők identitását és nyelvhasználatát. Azonban a habitus nemcsak az erőszak, az elnyomás negatív kontextusában értelmezhető: a karibi kreol, a nigériai angol/pidzsin vagy az indiai angol mint habitus a szóbeli kultúrák hagyományai pozitív kontextusában is értelmezhetőek.

A rasszok közötti regényesített interakciókban a fekete/kreol performancia a rasszosított rend jelentéseinek, interakciós normáinak és dimenzióinak ellensúlyozására szolgál. A fehér nyelvi

dominancia ellensúlyozására a(z egykori) kolonializált szereplők a performancia, a stilizáció és a mimikri eszközeivel lépnek fel. A felsorolt források alkalmazásával a kolonializált szereplő a hagyományosan elfogadott etnikai, illetve kulturális, rassz-alapú identitásokon túl szimbolikus, illetve utópisztikus identitásokat is létrehozhat. A nyelvi performancia szemiotikai rekonstrukcióként is funkcionál: rekonstruálja több nyelv, diskurzus, identitás, kultúra, műfaj szemiotikai forrásait (Kandiah 1998, Pennycook 2003). Az identitáskonstruálás és a stilizáció vonatkozásában nem az a meghatározó, hogy a szereplő az angol nyelvet első, második vagy idegen nyelvként sajátította-e el. A döntő az, hogy a szereplő megnyilatkozásaiban a rendelkezésére álló nyelvi és szemiotikai forrásokat hogyan használja, mennyire képes tudatosan, kreatívan és aktívan kihasználni a nyelvi eszközök identitásjelző funkcióit. A társadalmi egyenrangúság következményeként a nemsztenderd változat(oka)t beszélő szereplők továbbra is kreatívan, szubverzíven használják a nyelvet, de emellett növekedhet asszertivitásuk, határozottságuk. A rasszosított/gyarmati/telepes/apartheid diskurzus stilizálása – Bhabha fogalmával élve: mimikrije – fontos szerepet tölt be annak performatív dekonstrukciójában, autoritásának megkérdőjelezésében, illetve a(z egykori) kolonializált szereplők ellenállási és identitásgyakorlatában. Emellett a performatív identitásgyakorlatokban szerepet játszhat a (szuper)stenderd angoloknak, valamint a nyugati, feminista, kulturálisan beágyazott beszédmódoknak és hívójeleknek az aktív, tudatos, forrásként való performatív felhasználása is.

A szakirodalomban a performanciát, a jelentés- és identitáskonstruálást elsősorban mint társas tevékenységet ragadják meg. Kutatásom újdonsága, hogy (Butler 2015, Butler–Athanasίου 2013 és Rampton 2006 nyomán) a performancia, az identitás, illetve a gyakorlóközösségek fogalmait politikai cselekvésként is értelmezem, tehát regénybeli megvalósulásukat a létrehozott politikai jelentések szemszögéből, a politikai és gazdasági körülményekre történő reflexióként vizsgálom. Az irodalmi korpusz előremozdítja a stilizáció szociokulturális, kultúrpolitikai és társadalmi értelmezését: a stilizálás diszkurzív ellenállásként, a rasszizmus, a kapitalizmus, a migráció és a globalizáció problémáinak performatív rekonstrukciójaként jelenik meg. A performativitásnak nemcsak interakciós és szociokulturális, hanem mikro- és makropolitikai tényezői is vannak. Ezeknek a tényezőknek a figyelembe vételével lehet értelmezni a fikcionálisan konstruált identitások és közösségek (kultúr)politikai vetületét, külön figyelmet szentelve a rasszosított, antirasszista, transzraciális és rassznélküli identitásformáknak (l. Hewitt 1986, Mbembe 2014).

Pennycook és Otsuji (2015) metrolingvisztikai gyakorlatain túlmenően a globalizáció korában a fikcionálisan konstruált posztkoloniális nagyvárosok elősegítik az olyan beszédmódok kialakulását, melyek a mélyszegénységben élők, az informális gazdaságban dolgozók, a migránsok életkörülményeit, ill. a racializált lét sajátosságait dolgozzák fel. Az ezekhez a tényezőkhöz kapcsolható improvizatív és performatív beszédmódok olyan sajátosságokkal bírnak, melyek képesek a tér kulturális és politikai dinamikájának teljes átírására.

3. Stilizáció, nyelvváltozat-stilizáció

A szakirodalom vizsgálja a stilizáció jelenségeit, de elsősorban angol-amerikai beszélők nyelvváltozatain, nyelvi kisebbségek nyelvhasználatán keresztül (pl. a walesi angol Angliában, az afroamerikai vernakuláris, londoni születésű kétnyelvű angol középiskolások stilizációja), ill. a globális angolok helyi nyelvhasználati példáin át (pl. a japán hip hop angol nyelvi elemei Japánban), amelyekben a kontextus és a nyelvhasználati formák közötti kapcsolat révén bevont hatalmi problémák és nyelvi ideológiák nem érintik a migráció, az idegenség és a nyelvi tulajdon kérdéseit (l. Pennycook 2003, Rampton 2005, 2006, Coupland 2001a).

Kutatásaimban főleg a posztkoloniális angolok és szereplők identitáskonstruálással kapcsolatos stilizációival foglalkoztam. A Coupland-féle nyelvváltozat-stilizációs modellt elsősorban a regényesített kreol és pidzsin stilizációra kiterjesztve alkalmaztam. A nigériai/lagosi pidzsin nyelvhasználat egyik fontos dimenziója, a pidzsin-stilizáció a nyelvváltozat-stilizációs modell keretében feltárható.

Szépirodalmi elemzéseim alapján a diszkurzív aktusok identitáskonstruáló, ill. identitáshitelesítő és -hiteltelenítő funkciója a posztkoloniális stilizációkban (pl. a migráció körülményei között vagy a (volt) gyarmatokon) fokozottan érvényesül. Ezekben az esetekben a nemsztenderd stilizáció hozzásegíti a posztkoloniális, migráns – vagy éppen a származási országába visszatérő – szereplőt az urbánus térben az eredeti kulturális identitás újrafogalmazásához, az új helyi identitások létrehozásához, a befogadó ország nemzeti terének birtokbavételéhez, a nemzeti tér (rasszista) korlátainak és határainak átlépéséhez (Mózes 2015c). Így a regénybeli nyelvváltozat – mely korábban egy partikuláris hellyel, nemzettel, etnicitással, kultúrával volt asszociálható – fontos eszközévé válik a befogadó kultúra és a kulturális örökség európai, amerikai vagy posztkoloniális kontextusban történő újrafogalmazásának. A nyelvváltozat-stilizáció nemcsak az adott etnokulturális csoporthoz való tartozást helyezheti előtérbe, hanem a migráns, a kisebbségi vagy a városi lét alapján létrejövő közösségek számára csoportidentitást hozhat létre (vagy az alávetettségben élők tapasztalatait dogozza fel). A korpuszom adatai arra utalnak, hogy egyes (főként fekete és kreol) vernakuláris nyelvváltozatok auralitásának (hallhatóságának) szerepe a korábbiakban nem kapott elég figyelmet a létrehozott szociokulturális, transznacionális jelentés- és identitásstruktúrák leírásában (vö. Mózes 2014a, 2015a, l. Moten 2003). A fekete szóbeli kultúrák forrásai át- és újrakereteződnek a posztkoloniális metropoliszban, nemsztenderd nyelvváltozat-stilizációval és performanciával metrolingvisztikai transzlingvális, transzkulturális gyakorlatként is működnek.

A vizsgált regényekben a stilizáció mindig több, mint az identitás, a nyelv vagy a kulturális gyakorlatok egyszerű és egyértelmű jelölése. A „konstruált homályosság” következtében a létrehozott identitásokat és jelentésstruktúrákat nem lehet egyértelműen kategorizálni – egyrészt mivel ellentétek között ingadoznak, másrészt mivel rejtve marad, hogy a szereplők milyen mértékben identifikálják magukat a stilizált nyelvváltozattal. A pidzsin stilizáció – a kreol stilizációhoz hasonlóan – lehetővé teszi a hatalmi hierarchiák és a privilégiumok megkérdőjelezését, illetve az adott kisebbségi identitás újrafogalmazását. A Coupland (2001a:

350) által felsorolt általános jellemzőkön kívül a fikcionálisan konstruált fekete performanciát és stilizációt a transzatlanti rabszolgaság és kolonializmus következményeként egyfajta ambivalencia, kettősség hatja át. A következő feszültségviszonyok jellemzőek: a hitelesség és a hiteltelenség, a fikció és a realitás, az azonosulás és a távolodás, az improvizáció és a konstruálás, a természetesség és a mesterségesség, illetve – Fanon (2006), Moten (2003) és Hartman (1997) nyomán – a tárgyiasítás és a humanizáció, a szemlélő és a látvány, az erőszak és az élvezet, a szabadság és az alávetettség, a rutin és a performativitás. Nem feltétlenül jelenik meg egyszerre az összes kategória; az adott diszkurzív helyzetben elemzés szükséges az egyes elemek jelentőségének meghatározásához.

4. Migráció és diaszpóra

A regényekben a gyarmatosítás következtében a nyelvi és kulturális elemek, az identitások konstruálásának nyelvi eszközei elszakadhatnak használatuk megszokott, konvencionizált helyeitől, és az új környezetben transzidiomatikus, transzlokális, transzkulturális válhatnak.

A transznacionális, illetve transzkulturális kapcsolatrendszerbe önkéntesen vagy kényszerűen illeszkedő posztkoloniális szereplők többrétegű, sokszor belső ellentmondásokkal és feszültségekkel terhes kötődésekkel rendelkeznek. Ennek forrása lehet a térben és időben távolodó szülőföld, az örökölt nemzeti és kulturális identitás, az új közösség értékeinek elfogadása, ill. a többségi társadalom normáihoz való alkalmazkodás, a rasszizmus és a beolvadás kényszere közötti konfliktus. Az egyes diaszporikus szereplők különböző identitásstratégiákat követhetnek, illetve képesek követni, ami belső önazonossági válságokhoz, hasadt identitásokhoz vagy transzkulturális identitások születéséhez vezethet. A diaszporikus szereplők identitásának változását, az egyes identitásstratégiákat a nyelvhasználat sok esetben kifejezi.

A diaszporikus szereplők etnikai, kulturális, nyelvi (stb.) identitása a többségi fehér társadalom nézőpontjából megszűnik, a fekete bőrszín válik meghatározó tényezővé. Ugyanakkor hazatérésük vagy fekete diaszporikus közösségekben újra előtérbe kerülhet az etnokulturális identitás, és fontossá válhatnak az adott (új) társadalmi, közösségi hierarchiában elfoglalt megváltozott pozíciók szerinti csoportidentitás-dimenziók. A diaszporikus identitás tehát nem monolitikus, nem centralizált, nem feltételez kulturális egységet, nem képes (és nem is kívánja) eltörölni a különbségeket, ill. a diszkontinuitást; hálózatokból és áramlatokból áll.

A fikcionálisan konstruált transzkulturális (fekete) áramlatok önmagukban nem garantálják a diaszporikus közösségek létrejöttét. A működő diaszporikus közösségek jellemzően gyakorlati alapúak, és politikai alapokon szerveződnek, közös migrációs, rasszosított léttel kapcsolatos tapasztalatok és tevékenységek segítik a csoporthoz csatlakozókat a csoportidentitás létrehozásában és az önazonosság erősítésében. A közösségi identitás alapját nem eleve adott, a priori értékek és normák képezik: az identitás a csatlakozók interakciói során, diszkurzív egyeztetési folyamatok keretében formálódik. A regénybeli diaszpóra a gyakorlatban olyan harmadik térnek tekinthető, ahol megteremtődik a lehetőség a hibrid, kozmopolita, multilingvális

és multikulturális, transzlingvális és transzkulturális, metrolingvisztikai fekete identitások és nyelvhasználatok kialakítására.

III. Az eredmények újdonsága és hasznosíthatósága

Doktori disszertációmban az identitáskonstruálás, a performancia és a stilizáció jelenségeit szépirodalmi művek szereplőinek nyelvi megnyilvánulásai, ill. interakciói alapján vizsgáltam. A kutatás újdonsága, hogy magyar közegben társas konstruktivista és posztkoloniális angolszász irodalmi korpuszon még senki nem foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. A korábbi ilyen típusú elemzésekhez képest további újdonságnak tekinthető interakciók és jelentések személyes vonatkozásainak (Rampton 2005: 331) beemelése a vizsgálatokba.

A kutatás legfontosabb és legátfogóbb eredménye, hogy a szociolingvisztika társas konstruktivista kerete és módszertana alkalmasnak bizonyult arra, hogy háttérrel biztosítson az identitás, a performancia és a stilizáció megjelenési formáinak és működési mechanizmusainak árnyaltabb elemzéséhez a kijelölt posztkoloniális angolszász regényekben. A kutatás eredményei alapján képet kaphatunk arról, hogy a vizsgált szereplők és csoportok milyen stílusokat, beszédmódokat és nyelvhasználati formákat alkalmaznak az identitás- és jelentésképzés céljából. A disszertáció a posztkoloniális identitáskonstruáláshoz kapcsolódó nyelvhasználati jelenségek széles skáláját mutatja be, miközben rávilágít a létrehozott identitások közötti különbségekre, és igyekszik a maguk komplexitásában feltárni a különbségek kialakulását befolyásoló főbb tényezőket is. A kvalitatív elemzés a posztkoloniális identitáskonstruálást a nyelv különböző szintjein, a rassz/etnicitás, a gender, a kulturális és társadalmi helyzet keresztmetszetében vizsgálja, figyelembe véve a regénybeli interakciós beszédhelyzeteket és a megnyilatkozások tágabb kontextusát is. A regények, illetve az egyes regénybeli dialógusok elemzése megfelelő alapot biztosít annak a folyamatnak az áttekintéséhez, ahogyan a posztkoloniális szereplők nyelvhasználatában a nyelv gondolatközlő és reprezentációs funkciója mellett fokozatosan előtérbe kerül a személyes és csoport- (így etnikai, nemzeti stb.) identitást jelző, ill. konstruáló szerep.

A kutatás interdiszciplináris jellegéből adódóan a bemutatott eredmények nemcsak a nyelvészetben (pl. a nyelvészeti stílus kutatásban), hanem az irodalmi műelemzésekben is alkalmazhatók: a szociolingvisztika társas konstruktivista irányzatának alapelvei, fogalmai és elemzési metódusai az irodalomtudomány számára is relevánsak lehetnek. Kutatásom eredményeinek irodalomtudományi jelentőségét elsősorban az adhatja, hogy a művek szereplőinek nyelvhasználata nyelvi-nyelvészeti szempontból válik az elemzés tárgyává, így a vizsgálat új perspektívákat és témákat adhat az irodalmi műelemzések számára. Az irodalmi szövegeket társas konstruktivista szemszögből értelmező és elemző irodalomtudományi kutatások – így pl. a szereplők identitáskonstruálására, nyelvi stilizációjára, performanciájára irányuló elemzések – hozzájárulhatnak az irodalmi karakter és a nyelvileg megkonstruálódó identitás árnyaltabb feltárásához. Az irodalmi szövegekben a dinamikus nyelvhasználat elemzése – vagyis annak

feltárása, ahogyan a jelentések és identitások alakulnak pillanatról pillanatra – megváltoztatja, árnyalja az irodalmi szövegek referenciális tárgyként történő felfogását.

Interdiszciplináris kutatásom a posztkoloniális nyelvhasználatot jellemző kreativitás, önreflexió és szubverzió jelenségét számos regénybeli interakció keretében mutatja be. A szereplői megnyilvánulások, ill. interakciók identitás-aktusokként, performatív eseményekként való értelmezése a posztkoloniális irodalomelmélet szempontjából is új perspektívákat nyithat. A posztkoloniális regény nem tekinthető az író egyéni szociokulturális és nyelvi környezetétől független művészi alkotásnak. Egyfelől a posztkoloniális írók származása, kulturális gyökerei és bilingvális forrásai is befolyásolják a regények nyelvezetét, másfelől a szerzők különböző kultúrák közötti transzkulturális térben élnek és alkotnak, tehát maguk is alanyai annak a posztkoloniális populációnak, melyet regényeikben megszólaltatnak.

A feldolgozott posztkoloniális irodalmi korpusz alapján készült elemzések emellett elősegíthetik ezen művek magyarországi megismerését és oktatását – ez a Magyarországot is érintő globalizációs és migrációs folyamatokat figyelembe véve különösen fontos lehet. Az elemzések referenciaként szolgálhatnak olyan kutatásokhoz, amelyek társas konstruktivista keretben vizsgálják a magyar diaszpóra(k)ra, a magyarországi kisebbségekre vagy migránsokra jellemző nyelvhasználati és identitáskonstruálási gyakorlatokat.

Fontos feladat a más kultúrákkal és azok képviselőivel szembeni előítéletesség és a kirekesztés csökkentése. Ennek egy hatékony eszköze lehet a megfelelő tantárgyi területeken a tematikus és változatos irodalmi szövegek nyelvészeti feldolgozása, ill. ezen keresztül a tanulók látásmódjának formálása. Úgy vélem, hogy kutatásom eredményei a gyakorlatban mind a nyelvtanárok képzésében, mind az anglisztika és amerikanisztika, mind pedig a szociolingvisztika területein jól hasznosíthatók. Az idegen nyelv és kultúra integrált oktatása elősegíti az interkulturális szemlélet kialakulását, mely a kommunikatív szemléletű nyelvoktatás egyik fontos eleme. Az interkulturális kommunikációs készség fejlesztése a magyar munkaerő piaci versenyképességének napjainkban hazai és külföldi munkavállalás esetén egyaránt fontos előfeltétele lehet. Releváns irodalmi alkotások, szemelvények bevonása a gyakorlati oktatási munkába a nyelvtanítás mellett más tantárgyak keretében is új irányokat nyithat a napjainkban zajló bonyolult inter-, multi- és transzkulturális folyamatok megértéséhez.

IV. Hivatkozott irodalom

- Appadurai, Arjun 2001. Grassroots globalization and the research imagination. In: Appadurai, Arjun (ed.): *Globalization*. Durham: Duke University Press. 1–21.
- Ashcroft, Bill – Tiffin, Helen – Griffiths, Gareth 2002. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London: Routledge.
- Atanga, Lilian et al. 2012. Gender and language in sub-Saharan African contexts: Issues and challenges. *Gender and Language*. 6(1): 1–20.
- Bailey, Benjamin 1997. Communication of respect in interethnic service encounters. *Language in Society*. (26)3: 327–356.
- Bakhtin, Mikhail 1981. *The Dialogic Imagination*. Ed. Holquist, Michael. Trans. Emerson, Caryl – Holquist, Michael. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, Mikhail 1986. *Speech Genres and Other Late Essays*. Eds. Emerson, Caryl – Holquist, Michael. Trans. McGee, Vern W. Austin: University of Texas Press.
- Barrett, Rusty 1999. Indexing polyphonous identity in the speech of African American drag queens. In: Bucholtz, Mary – Liang, A. C. – Sutton, Laurel L. (eds.): *Reinventing Identities: The Gendered Self in Discourse*. New York – Oxford: Oxford University Press. 313–31.
- Bartha Csilla – Hámori Ágnes 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. *Magyar Nyelvőr*. 134(3): 298–321.
- Bauman, Richard (ed.) 1992. *Performance in Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments: A Communications-Centered Handbook*. Oxford – New York: Oxford University Press. 41–49.
- Bauman, Richard 1996. Transformations of the word in the production of Mexican festival drama. In: Silverstein, Michael – Urban, Greg (eds.): *Natural Histories of Discourse*. Chicago – London: University of Chicago Press. 301–27.
- Bauman, Richard – Briggs, Charles 1990. Poetics and performance as critical perspectives on language and social life. *Annual Review of Anthropology*. 19: 59–88.
- Bauman, Richard. (2001[1975]). Verbal art as performance. In: Duranti, Alessandro (ed.): *Linguistic Anthropology: A Reader*. Oxford: Blackwell. 165–188.
- Bhabha, Homi [1994]2010. *The Location of Culture*. London – New York: Routledge.
- Bhatt, M. Rakesh 2008. In other words: Language mixing, identity representations, and third space. *Journal of Sociolinguistics*. 12(2): 177–200.
- Bucholtz, Mary – Hall, Kira 2010. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies*. 7(4–5): 585–614.
- Bucholtz, Mary 1999a. ‘Why be normal?’ Language and identity practices in a community of nerd girls. *Language in Society*. 28(2): 203–223.
- Bucholtz, Mary 1999b. ‘You da man’: Narrating the racial other in the production of white masculinity. *Journal of Sociolinguistics*. 3(4): 443–60.
- Butler, Judith – Athanasiou, Athena 2013. *Dispossession: the performative in the political*. Cambridge, UK – Malden, Massachusetts: Polity Press.
- Butler, Judith 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Butler, Judith 1997. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York – London: Routledge.
- Butler, Judith 2015. *Notes toward a performative theory of assembly*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Canagarajah, Suresh 2004. 'Subversive identities, pedagogical safe houses, and critical learning.' In: Norton, Bonny – Toohey, Kelleen (eds.): *Critical pedagogies and language learning*. Cambridge: Cambridge University Press. 116–137.
- Carter, Bob – Sealey, Alison 2000. Language, structure and agency: what can realist social theory offer to sociolinguistics? *Journal of Sociolinguistics*. 4(1): 3–20.
- Chen, Katherine 2008. Positioning and Repositioning: Identity Negotiation of Overseas Returning Bilinguals in Hong Kong. *Multilingua*. 27:57–75.
- Chun, Elaine W. 2001. The Construction of White, Black, and Korean American Identities through African American Vernacular English. *Journal of Linguistic Anthropology*. 11(1): 52–64.
- Coupland, Nikolas 1980. Style-shifting in a Cardiff work-setting. *Language in Society*. 9: 1–12.
- Coupland, Nikolas 1985. Hark, hark the Lark: Social Motivations for Phonological Style-shifting. *Language and Communication* 5(3): 153–71.
- Coupland, Nikolas 2001. Dialect stylisation in radio talk. *Language in Society*. 30(3): 345–376.
- Coupland, Nikolas 2007a. *Style*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas 2007b. Aneurin Bevan, class wars and the styling of political antagonism. In: Auer, Peter (ed.) *Style and Social Identities: Alternative Approaches to Linguistic Heterogeneity*. Berlin: Mouton. 213–247.
- Cutler, Cecilia A. 1999. Yorkville crossing: White teens, hip hop, and African American English. *Journal of Sociolinguistics*. 3(4): 428–42.
- Eckert, Penelope – McConnell-Ginet, Sally 1995. Constructing meaning, constructing selves: snapshots of language, gender, and class from Belten High. In Hall, Kira – Bucholtz, Mary (eds.): *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*. New York: Routledge. 469–507.
- Eckert, Penelope – McConnell-Ginet, Sally 1999. New generalisations and explanations in language and gender research. *Language in Society* 28:185–201.
- Eckert, Penelope – Rickford, John R. (eds.) 2001. *Style and Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckert, Penelope 1989. *Jocks and Burnouts: Social categories and identity in the high school*. New York: Teachers College Press.
- Eckert, Penelope 2000. *Linguistic Variation as Social Practice*. Maldon, Mass. – Oxford: Blackwell Publishers.
- Ervin-Tripp, Susan 1976. Is Sybil there? The structure of some American English directives. *Language in Society*. 5:25–66.
- Fairclough, Norman 1995. *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Fanon, Frantz [1961]2006. *The Wretched of the Earth*. Trans. Richard Philcox. New York: Grove Press.
- Gilroy, Paul 2003. *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Glissant, Édouard 1989. *Caribbean Discourse: Selected Essays*. Trans. Dash Michael Charlottesville: Caraf Books – University Press of Virginia.
- Gumperz, John J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gumperz, John J. 1996. The linguistic and cultural relativity of conversational inference. In: Gumperz John J. – Levinson Stephen C. (eds.): *Rethinking linguistic relativity*. Cambridge: Cambridge University Press. 374–407.
- Hall, Stuart 1997. A kulturális identitásról. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest: Láthatatlan Kollégium – Osiris. 60-85.

- Hartman, Saidiya V. 1997. *Scenes of Subjection: Terror, Slavery, and Self-Making in Nineteenth-Century America*. New York: Oxford UP.
- Hewitt, Roger 1986. *White Talk Black Talk: Interracial Friendship and Communication Amongst Adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hill, Jane H. 1993. Hasta la vista, baby: Anglo-Spanish in the American Southwest. *Critique of Anthropology*. 13: 145–76.
- Hymes, Dell 1964. Introduction: Toward Ethnographies of Communication. *American Anthropologist* 66(6): 1–34.
- Hymes, Dell 1974. *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kachru, Braj 1985. The bilinguals' creativity. *Annual Review of Applied Linguistics*. 6: 20–33.
- Kachru, Braj 1990. *The Alchemy of English: The Spread, Functions, and Models of Non-Native Englishes*. Urbana: University of Illinois Press.
- Kachru, Yamuna – Kachru, Braj – Nelson, Cecil (eds.) 2006. *The Handbook of World Englishes*. Oxford: Blackwell.
- Kachru, Yamuna. 2013. Linguistic Creativity and World English Literatures. In: Chapelle, Carol A. (ed.): *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell: Oxford.
- Kandiah, Thiru 1998. Epiphanies of the deathless native users' manifold avatars: A post-colonial perspective on the native speaker. In: Singh, Rajendra (ed.): *The Native Speaker: Multilingual Perspectives*. New Delhi: Sage Publications. 79–110.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Layder, Derek 1993. *New Strategies in Social Research*. Oxford: Polity Press.
- Lazar, Michelle 2005. *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology*. London: Palgrave.
- Le Page, Robert B. – Tabouret-Keller, Andre 1985. *Acts of Identity: Creole-based Approaches to Language and Ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Makoni, Sifree – Meinhof, Ulrike 2007. Western perspectives in Applied Linguistics in Africa. *AILA Review* 17: 77–104. <http://dx.doi.org/10.1075/aila.17.09mak> (Utolsó letöltés: 2014. február 29.)
- Mama, Amina 2007. Is it ethical to study Africa? Preliminary thoughts on scholarship and freedom. *African Studies Review* 50(1): 1–26. <http://dx.doi.org/10.1353/arw.2005.0122> (Utolsó letöltés: 2016. január 5.)
- Mbembe, Achille 2014. Raceless futures in critical black thought. Elhangzott: *Archives of the Non-Racial*. Johannesburg Workshop in Theory and Criticism, Johannesburg. 2014. június 29–július 11.
- Mendoza-Denton, Norma 1997. Chicana/Mexicana identity and linguistic variation: An ethnographic and sociolinguistic study of gang affiliation in an urban high school. Ph.D. dissertation, Stanford University.
- Mendoza-Denton, Norma 1999. Sociolinguistic and linguistic anthropological studies of US Latinos. *Annual Review of Anthropology*. 28: 375–95.
- Mendoza-Denton, Norma 2004. Language and identity. In: Chambers, J. K. – Trudgill, Peter – Schilling-Estes, Natalie (eds.): *Handbook of Language Variation and Change*. Malden and Oxford: Blackwell Publishing. 474–99.
- Mikell, Gwendolyn (ed.) 1997. *African Feminism: The Politics of Survival in sub-Saharan Africa*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Moten, Fred 2003. *In the Break: The Aesthetics of the Black Radical Tradition*. Minneapolis – London: University of Minnesota Press.

- Myers-Scotton, Carol 1993. *Social Motivations for Code-Switching: Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Pennycook, Alastair 2003. Global Englishes, Rip Slyme, and performativity. *Journal of Sociolinguistics*. 7(4): 513–533.
- Phillipson, Robert 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Rampton, Ben 2005. *Crossing: Language and Ethnicity among Adolescents*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Rampton, Ben 2006. *Language in Late Modernity: Interaction in an Urban School*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Russo, Katherine 2010. *Practices of Proximity: The Appropriation of English in Australian Indigenous Literature*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Press.
- Sacks, Harvey – Schegloff, Emmanuel – Jefferson, Gail 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language*. 50: 696–735.
- Said, Edward 1979. *Orientalism*. New York: Vintage–Random House.
- Said, Edward 1994. *Culture and Imperialism*. London: Vintage.
- Sayahi, Lotfi. 2004. Social identity and code-switching in bilingual contexts: a comparative approach. In: Ashley, Leonard – Finke, Wayne (eds.): *Language and Identity: Selected Papers of the International Conference*, October 2–5, 2002. East Rockaway, NY: Cummings – Hathaway Publishers. 373–381.
- Schiffrin, Deborah 1996. Narrative as self portrait: The sociolinguistic construction of identity. *Language in Society* 25 (2): 167–203.
- Schilling-Estes, Natalie 2004. Constructing ethnicity in interaction. *Journal of Sociolinguistics*. 8(2): 163–195.
- Schneider, E. W. 2006. *Postcolonial Englishes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spivak, Gayatri 1988. Can the Subaltern Speak? In: Nelson, Cary – Grossberg, Lawrence (eds.): *Marxism and the interpretation of culture*. Urbana: University of Illinois Press. 271–313.
- Spivak, Gayatri 1992. Acting bits/identity talk. *Critical Inquiry*. (18)4: 770–803.
- Tannen, Deborah 2007. *Taking voices: repetition, dialogue, and imagery in conversational discourse*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr*. 128: 479–494.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2014. A nyelvi variancia kognitív leírása és a stílus. Egy kognitív stíluselmélet vázlata. In Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Elmélet és módszer. Nyelvészeti tanulmányok*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium. 421–450.
- Tunca, Daria 2014. *Stylistic Approaches to Nigerian Fiction*. New York – London Palgrave Macmillan.
- Zabus, Chantal 2007. *The African Palimpsest: Indigenization of Language in the West African Europhone Novel*. Amsterdam: Rodopi.

V. Források

1) A disszertációban részletesen elemzett művek

- Achebe, Chinua 1994[1969]. *No Longer at Ease*. New York: Anchor.

Achebe, Chinua 1994[1958]. *Things Fall Apart*. New York: Anchor Books.
Adichie, Chimamanda Ngozi 2014[2013]. *Americanah*. New York: Anchor.
Coetzee, J. M. 2005[1999]. *Disgrace*. New York: Penguin Books.
Dangaremba, Tsitsi 2004[1988]. *Nervous Conditions*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
Rushdie, Salman 1992[1988]. *The Satanic Verses*. Dover: Consortium.
Selvon, Samuel 2001[1956]. *The Lonely Londoners*. New York: Longman.

2) A disszertációban részletesen nem elemzett művek

Achebe, Chinua 1969. *Arrow of God*. New York: Anchor.
Adichie, Chimamanda Ngozi 2005. *Purple Hibiscus*. London: Fourth Estate.
Adichie, Chimamanda Ngozi 2011. *Haf of a Yellow Sun*. London: Fourth Estate.
Arundhati, Roy 2008. *The God of Small Things*. New York: Random House.
Coetzee, J. M. 2003. *Elizabeth Costello*. New York: Penguin Books.
Coetzee, J. M. 2003. *Youth: Scenes from Provincial Life II*. New York: Penguin Books.
Cole, Teju 2012. *Open City*. New York: Random House.
Coetzee, J. M. 2007. *Diary of a Bad Year*. New York: Penguin Books.
Coetzee, J. M. 2009. *Summertime: Scenes from Provincial Life*. New York: Penguin Books.
Cole, Teju 2012. *Open City*. New York: Random House.
Diaz, Junot 2008. *The Brief Wondrous Life of Oscar Wao*. New York: Riverhead Books.
Desai, Anita 1985. *In Custody*. Suffolk: Penguin Books.
Hopkinson, Nalo 2000. *Midnight Robber*. New York: Grand Central Publishing.
James, C.L.R. 1997. *Minty Alley*. Mississippi/London: University Press of Mississippi/New Beacon Books, Ltd.
Mistry, Rohinton 1997. *A Fine Balance*. New York: Vintage International.
Naipaul, V. S. 2002. *Miguel Street*. New York: Vintage International.
Naipaul, V. S. 2010. *Mimic Men*. New York: Vintage.
Phillips, Caryl 1993. *Cambridge*. New York: Vintage.
Rushdie, Salman 2008. *Shame*. New York: Random House.
Rushdie, Salman *Midnight's Children* 2006. New York: Random House.
Saro-Wiva, Ken 1995. *Sozaboy*. New York: Pearson.
Smith, Zadie 2000. *White Teeth*. New York: Vintage.
Tutuola, Amos 1994. *The Palm-Wine Drinkard and My Life in the Bush of Ghosts*. New York: Grove Press.

VI. A disszertáció témakörében megjelent saját publikációk listája

Mózes Dorottya 2014a. Vernacular Styling and Transnationalism in Sam Selvon's *The Lonely Londoners*. *University of Bucharest Review*. 4(1): 13–22.
Mózes Dorottya 2014b. A kódváltások szerepe a posztkoloniális identitásalkotásban. In: Ladányi Mária – Hrenek Éva – Horváth Ádám – Hügyecz Enikő Henriett (szerk.): *Nyelvi rendszer és nyelvhasználat: Hallgatói Tanulmányok*. Budapest, 2014, ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék – Tinta Könyvkiadó, 130–136.

- Mózes Dorottya 2014c. A posztkoloniális regény 'interkulturális nyelvészeti' megközelítésben: Nyelvi hibridizáció. In: Klippel Rita – Tóth Eszter (szerk.): *Nyelvész hallgatók, beszélő nyelvészek*. (Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok 1.) Szeged, 2014, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 144–147.
- Mózes Dorottya 2014d. Két Rampton-műről (1995/2005, 2006). Rampton, Ben: *Crossing: Language and Ethnicity among Adolescents* és *Language in Late Modernity: Interaction in an Urban School*. In: Ladányi Mária – Hrenek Éva – Horváth Ádám – Hugyecz Enikő Henriett (szerk.): *Nyelvi rendszer és nyelvhasználat: Hallgatói Tanulmányok*. Budapest, 2014, ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék – Tinta Könyvkiadó, 145–149.
- Mózes Dorottya 2014e. Linguistic Non-racialism in African Diasporic Fiction. „Nyelv, kultúra, társadalom” c. konferencia. Kodolányi János Főiskola, Budapest, 2014. november 3-4.
- Mózes Dorottya 2015a. Nyelvhasználat és közösségteremtés. Az afrokaribi zene, orális kultúra és nyelv auralitásának (füllel hallhatóságának) összefüggései a *Soundcloud* zenei közösségi oldal felhasználóinak online megjegyzéseiben. MANYE 25. „Nyelv – nyelvtechnológia – nyelvpedagógia. 21. századi távlatok” c. konferencia. PPKE BTK – ITBK, Budapest, 2015. március 31–április 1. (poszter)
- Mózes Dorottya 2015b. „A nyelvem határai a világom határai”: a női ellenállás nyelvi aktusai Dangarembga Tsitsi *Nervous Conditions* c. regénye alapján. In Benő Attila – Fazekas Emese – Zsemlyei Borbála (szerk.): *Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában*. Cluj-Napoca, 2015, Erdélyi Múzeum Egyesület, 383–389.
- Mózes Dorottya 2015c. A kreol identitás stilizálása a karibi irodalomban (Sam Selvon *The Lonely Londoners* című regényének elemzése). In: Klippel Rita – Sulyok Hedvig – Tóth Eszter (szerk.): *Nyelvek, kódok, hallgatók*. (Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok 2.) Szeged, 2015, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 68–71.
- Mózes, Dorottya 2015d. A posztkoloniális csoportidentitás performatív szemiotikája. In: Szirmai Éva – Újvári Edit (szerk.): *A csoportidentitás szemiotikája*. Szeged, 2015, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 89–100.
- Mózes, Dorottya 2015e. Bimediális narratíva Sebald *Austerlitz* c. regényében. In: Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.): *Nyelv és kép*. Budapest, 2015, Kodolányi János Főiskola – Tinta Könyvkiadó, 163–168.
- Mózes, Dorottya 2015f. Jelölt interkulturalitás, interkulturális jelölés: A siket kultúráról és a jelnyelvi irodalomról. In: Folmeg Márta – Jóri Anita (szerk.): *Világ és nyelv szenvedéllyel. Köszöntő kötet Gecső Tamás 60. születésnapjára*. Budapest, 2015 ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék – Tinta Könyvkiadó, 64-70.
- Mózes, Dorottya 2016. A menekültkérdés magyarországi kormányzati diskurzusa. A határzár és az idegenellenesség biopolitikai szemiotikájához. In: Szirmai Éva – Tóth Szergej – Újvári Edit (szerk.): *A hatalom jelei, képei és terei*. Szeged, 2016, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 313–331.

Megjelenés alatt

- Mózes Dorottya: Diaszpóra, új média és a vernakularitás mediált performanciája Chimamanda Ngozi Adichie *Americanah* c. regényében. Várható megjelenés: *Filológiai Közöny*, 2018.

Mózes Dorottya: Interkulturális nyelvészeti és szociolingvisztikai témájú szócikkek a megjelenés előtt álló *Alkalmazott nyelvészeti kasszótárban* (szerk. Ladányi Mária és Hrenek Éva). ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Budapest. Várható megjelenés: 2018.

Mózes Dorottya: Szubszaharai afrikai női identitások és nyelvi megjelenítésük (Dangarembga Tsitsi *Nervous conditions* c. regénye alapján). A *Nőképek térben és időben* c. konferencián, Miskolcon, 2014. május 16-án elhangzott előadás tanulmány formájában megírt változata. Várható megjelenés: *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica*, 2018.

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: Mózes Dorottya Katalin
MTMT-azonosító: 10054847.....
A doktori értekezés címe és alcíme: Az identitás, a stílus és a performancia jelenségei a posztkoloniális angolszász regényben.....
DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2018.080.....
A doktori iskola neve: Nyelvtudományi Doktori Iskola
A doktori iskolán belüli doktori program neve: Interkulturális Nyelvészeti Doktori Program
A témavezető neve és tudományos fokozata: Dr. Gecső Tamás habilitált egyetemi docens
A témavezető munkahelye: ELTE BTK, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Manhercz Mónikát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Mózes Dorottya

Kelt: 2018. május 4.

a doktori értekezés szerzőjének aláírása